
BOEKBESPREKINGEN

De volgende boekbeoordeeling is de laatste bijdrage van de hand van onzen hooggeleerden medewerker, wijlen Prof. Mr. Dr. P. van Heijnsbergen, wiens overlijden ook door ons als een smartelijk verlies wordt gevoeld.

DE REDACTIE VAN M. EN M.

H. Stöcker, H. Stabel en S. Weinberg, Fort mit der Abtreibungsstrafe! 65 blz. Ernst Oldenburg, Leipzig, z. j.

Dit boekje bevat drie opstellen ter bestrijding van de strafbaarstelling der vruchtafdrijving. Het eerste is van Dr. phil. H. Stöcker. Zij stelt voorop, dat men één van beide standpunten moet innemen: of men moet het leven van de vrucht met het menschelijk leven identificeeren, dan is het doden van de vrucht moord — maar niemand durft het als moord te straffen: de wetten stellen een veel lichtere straf op de afdrijving; of men erkenne, dat er een principiëel onderscheid bestaat tusschen het leven der vrucht en menschelijk leven, dan is het embryo geen mensch, dan kan het ook niet zijn subject van een recht op leven, zoodat de afdrijving niet gestraft kan worden, omdat de rechten der vrucht worden aangerand. Een misdrijf tegen het leven is dan ook volgens de schrijfster de vruchtafdrijving niet. Dat hare opvatting onjuist is, behoeft weinig betoog. Het leven van de vrucht is menschelijk leven, wie de vrucht doodt vernietigt menschelijk leven, maar daarom is afdrijving niet moord, waaronder men verstaat het met voorbedachten rade doden van geboren menschen. Hier is geen principiëel, maar een gradueel verschil. De schr. heeft echter gelijk, wanneer zij zegt, dat wie de vruchtafdrijving straffen wil ook tegen den oorlog moet zijn. Het „Gij zult niet doden” geldt overal. Zij meent voorts, dat men alleen dan straf mag stellen op de afdrijving, als men tevens den weg en de middelen aanwijst om elke overtreding te voorkomen en de mogelijkheid te scheppen alle kinderen op te voeden tot gezonde en deugdzaame menschen. Maar dragen niet zij, die leven wekken, daarvoor de verantwoordelijkheid en is het ethisch oorbaar, dat zij het doden, zoodra zij meenen tot opvoeden niet in staat te zijn?

De schr. wijst op den grooten socialen nood, die geleid heeft en nog leidt tot het doden van vruchten. Daardoor heeft enerzijds in Duitschland het vraagstuk der strafbaarstelling een groote beteekenis gekregen, wordt anderzijds de vraag onzuiver. Het recht van den staat eenige handeling onder de heerschappij van het strafrecht te brengen of te houden, mag niet betwist worden op grond, dat een toestand van nood is ingetreden. Veeleer is deze toestand van invloed op de vraag, in hoeverre het wenschelijk is strafvervolgingen in te stellen en in welke mate gestraft moet worden. Omdat er tijden van nood zijn, die leiden tot het plegen van misdrijven, mag men niet de straf, gesteld op die feiten, afschaffen. Men mag dan ook niet concludeeren, dat het wenschelijk is de vruchtafdrijving straffeloos te maken, dat het opzettelijk doden van ongeboren kinderen moet worden vrij gegeven, alleen omdat er thans veel armoede is. Men moet streven naar het wegnemen van den nood, niet groote ethische beginselen prijsgeven. Zou de schr. de consequentie aandurven, dat men ook de jonggeborenen mag doden, ook geboren kinderen, des levens onbewust? Het is pijnlijk bij haar te lezen (bl. 23): „wir

müssen unsere wissenschaftliche Erkenntnis mit einem neuen feineren Gewissen für Lebenserhaltung verbinden" — het klinkt als ironie.

Zij verlangt tenslotte, dat de afdrijving straffeloos worde, mits zij geschiedt door een arts en met goedvinden der zwangere (bl. 24). In Rusland is de stof aldus geregeld, dat men kosteloos de zwangerschap mag laten verstoren in de hospitalen der Sovjet-Regeering, alleen een arts mag de operatie verrichten. Strafbbaar is een arts, die in particuliere practijk tegen betaling de operatie verricht. Dit staat geenszins gelijk met hetgeen de schr. wenscht, volledige vrijheid bepleitend. Het verdient onze aandacht, dat in Rusland tevens een streven bestaat om het afdrijven tegen te gaan, de vrouwen te waarschuwen tegen de gevaren der operatie en haar maatschappelijk te steunen (bl. 28, 29).

De vrouwenarts Stabel bespreekt het vraagstuk van het standpunt van den geneesheer. Hij erkent, dat de afdrijving een operatie is, waartoe de geneeskundige slechts met tegenzin overgaat in gevallen van uitersten nood, alleen om nog erger te voorkomen (bl. 32). Volgens de heerschende leer mag de medicus alleen tot afwending van levensgevaar afdrijven, nooit om sociale of eugenetische redenen. De schr. wil de afdrijving toelaten ook om deze redenen: de geneesheer heeft ook ziekte te voorkomen — waarom mag hij dan niet, teneinde armoede en verval van het huisgezin te voorkomen, desgewenscht de vrucht dooden? De schr. meent, dat de opvatting van Bumm, die de afdrijving een operatie noemt, waaraan een groot gevaar verbonden is, onjuist is, hij acht haar niet gevaarlijk, als de operatie wordt verricht „von den Händen eines wirklichen Facharztes und in der Klinik unter den nötigen Vorsichtsmassregeln" (bl. 40). Mej. Stöcker is tevreden, als het maar een arts is, die de afdrijving verricht.

Tenslotte is het woord aan een advocaat, die de zaak uit een juridisch oogpunt beschouwt. Hij vraagt, waarom de afdrijving strafbaar is gesteld. Welk rechtsbelang heeft de wetgever hier te beschermen? Men zegt het leven van het embryo, alsof dit menschelijk leven ware! Het leven van het embryo bevindt zich in een toestand, die niet gelijkt op iets van den mensch, maar op een of andere visch of amphibie, bij het rijpere embryo wellicht ook in den toestand van de soort van een of ander zoogdier. Conclusie: het door de wet beschermd rechtsbelang is niet het leven van een menschelijk wezen! Daarmee vervalt het recht van den staat het dooden van zulk een wezen strafbaar te stellen, de zaak is zoo duidelijk als het daglicht. Hoe dom zijn toch Kerk en Wetgever, dat zij dat niet begrepen hebben en hoe dwaas iets onzedelijks te zien in het dooden van een embryo! Op het groote bezwaar tegen de straffeloosheid van vruchtafdrijving, dat daardoor de zedeloosheid, vooral bij ongehuwden, zou toenemen, wordt niet gewezen. Aan het verwijt van eenzijdigheid kan het boekje niet ontsnappen.

P. v. HEIJNSBERGEN.

Dr. M. A. van Herwerden: Erfelijkheid bij den Mensch en Eugenetiek, 408 blz., Encyclopaedie van de Wereldbibliotheek, 1926, prijs f 2.50 en f 3.40.

Dit vrij uitvoerige werk bestaat uit drie gedeelten. De eerste afdeling handelt over algemeene erfelijkheidsleer of genetica, de tweede en verreweg omvangrijkste houdt zich bezig met de erfelijkheid bij den mensch en de derde is aan de praktijk van de erfelijkheid, d.i. de eugenetica, gewijd.

Het boek is vlot en onderhoudend geschreven. Vooral waar de schrijfster stukjes geschiedenis van deze wetenschap behandelt, komt dit uit; zij kent veel menschen, heeft vele landen bezocht en aan vele conferenties, die zij beschrijft, zelf deelgenomen. Ook, dat schrijfster universiteitsdocente is, zal tot de levendigheid der voorstelling bijdragen. Den ontwikkelden Nederlander, die schr. wil opwekken tot belangstelling in vragen van erfelijkheid, zal zij met haar boek stellig bereiken.

Voor de lezers van dit tijdschrift wil ik iets meedeelen van het tweede en het derde deel.

Van de erfelijkheid van normale eigenschappen van den mensch is de erfelijkheid van de oogkleur een interessant voorbeeld, dat ieder in eigen omgeving kan nagaan. Schr. deelt er van mee, dat de blauwe oogkleur, d.i. dus de kleur van oogen zonder pigment in het irisstroma, recessief is tegenover de bruine. Ouders met blauwe oogen hebben dus kinderen uitsluitend met blauwe oogen. Toch zijn er enkele gevallen in de literatuur bekend, waar ouders met blauwe oogen ook kinderen met niet-blauwe oogen hebben. Deze kinderen hebben echter nooit sterk gepigmenteerde oogen. Of het hier voor de verklaring noodig is, om een verdunnings- of onderdrukkingsfactor aan te nemen, dan wel, dat in een dergelijk geval de ouders toch een weinig pigment in het irisstroma hebben, dat echter aan de gewone waarneming ontgaat, laat schr. nog in het midden.

Het recessief zijn van den erfactor van een of andere eigenschap geeft een goede verklaring voor het verschijnen van die eigenschap bij kinderen van ouders, die die eigenschap geen van beiden bezitten. Om hij de oogkleur te blijven: als beide ouders bruine oogen hebben, kunnen er onder de kinderen zijn met blauwe oogen.

Een standpunt in zekeren zin tegenovergesteld aan dat van vroeger leert de moderne erfelijkheidsleer ons innemen ten opzichte van de beteekenis van consanguinaire huwelijken.

Vroeger schreef men allerlei ziekten, die men waarnam in consanguinaire huwelijken, zooals blindheid, idiotie, e.a. toe aan de inteelt. Tegenwoordig wijst men er op, dat bij inteelt ook heel goed nageslacht wordt waargenomen en concludeert, dat alles aankomt op de factorensamenstelling van het kiemplasma der ouders.

Een aardig hoofdstuk is dat over familiegelijkenis, hoewel hier het subjectieve element een groote rol speelt.

Van groote waarde is het onderzoek van de erfelijkheid van tuberculose, zooals door Dr. D o y e r verricht is.

Door de beschrijving van stamlijsten moet de lezer opgewekt worden, om van de eigen familie er dergelijke aan te leggen en moet de behoefte aan het familieboek worden bevorderd.

Het vraagstuk van de raskruising is ook door de mendelistische erfelijkheidsleer in een ander licht gekomen. Het is nog de vraag, of het mendelisme de verschijnselen van de raskruising evenals die van de inteelt geheel verklaren kan. Voor een belangrijk deel is het ook een spel van factoren combineeren.

De eugenetiek is de beweging voor goede geboorten, een vak van toegepaste wetenschap en studie, door Galton gegrond.

Schr. wil de eugenetiek vooralsnog als vak van studie beschouwd zien. De ook door schr. zeer gewaardeerde voorzitter van de internat. federatie van eugenetische verenigingen, Leonard Darwin noemt zijn pas verschenen boek, veelbeteekenend, the need of eugenic reform. De behoefte zal beslissen, hoe lang de eugenetiek een vak van uitsluitend studie zal blijven (ref.). Het is in dit verband kenmerkend, dat schr. als reden aangeeft, waarom in Amerika de eugenetische beweging vroeg tot ontwikkeling kwam, de beteekenis van de erfelijkheid in het immigratievraagstuk. Leonard Darwin neemt met zijn mooie boek een centrum standpunt in, schr. staat aan den rechtervleugel.

Schr. geeft een zeer lezenswaard overzicht van de eugenetische beweging in de verschillende landen (b.v. Amerika) en wijst zeer terecht op de primaire noodzakelijkheid van erfelijkheidsonderzoekingen. Schr. dringt er op aan, dat Nederland het voorbeeld van Zweden volgt en een instituut er voor sticht. De verhoudingen zijn hier gunstig.

Schr. doet zien, dat de toepassing der sterilisatie in Amerika door ernstige

mannen, en op wetenschappelijk inzicht gegrond, geleid wordt. (In Zweden heeft, voor zoover ref. meent te weten, *Lundborg* weliswaar de geestdrift van de volksvertegenwoordiging getemperd, maar *Lundborg* is ook voorstander van sterilisatie). Schr. wijst de sterilisatie af.

Wat heeft ten slotte de eugenetische beweging op haar programma? Schr. noemt in de eerste plaats, terecht, verwerving van kennis en voorlichting van de publieke opinie. Daarvoor kan ook het geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk benut worden.

Welke middelen heeft men om de verbreiding van slechte erf kwaliteiten tegen te gaan en die van goede te bevorderen? Daarvoor moet getracht worden, om de geboorten te beïnvloeden.

Dit overbelangrijke vraagstuk, ook belangrijk in verband met de wenschelijke of niet-wenschelijke bevolkingstoename, wordt door schr. wel wat onvolledig behandeld. Het N. Malthusianisme veroordeelt schr. Maar moet men geboortebepierking niet onderscheiden van geboorteregeling? De eerste richt zich naar het belang van het individu, de enkele familie, de tweede naar het belang van de gemeenschap. Ook het vraagstuk van het N. Malthusianisme wordt door *Leon Darwin* wel van meer kanten, en meer menschkundig, behandeld dan door schr.

Schr. behandelt ten slotte de kiembeschadiging vooral door alcohol en door lues. Waar eugenetiek zich met de erf factoren van een bevolking bezig houdt, is het onzeker, of de kiembeschadiging tot haar gebied behoort. Dit is echter (graue) theorie. Schr. geeft een overzicht van wat bekend is van den invloed op de kinderen door alcoholgebruik van de ouders.

Het boek van Dr. Van Herwerden met zijn rijken inhoud van kennis, verdient daarom warme aanbeveling. De meegedeelde feiten zullen hun invloed oefenen. Niet ieder zal er op dezelfde wijze op reageeren. Hoe zou dit ook kunnen bij de zoo verschillende erf factorensamenstelling van de menschen. De eugenist is van huize uit voor alles verdraagzaam.

G. P. FRETTS.

P. Wirz. Untersuchungen an Schädeln und Skelettteilen aus dem Gebiet der Humboldtbai und dem südlichen Küstengebiet von Holländisch Neu-Guinea. Nova Guinea Band 16, aflevering 2. Leiden, 1926.

Nauwelijks eenig ander eiland in den Indischen Archipel verheugt zich in eene zoo groote belangstelling en wordt zoo intensief geëxploreerd als Nieuw-Guinea. Het is zonder twijfel een verheugend verschijnsel dat bij de op elkaar volgende exploratietochten bijna steeds ook menschen medegaan, wie het anthropologisch onderzoek van de bevolking ter harte gaat en aan wie de verzameling van waardevol materiaal, hetzij in den vorm van skeletten, hetzij in den vorm van het onderzoek van levende menschen, te danken is.

Wirz brengt in de aflevering van Nova-Guinea, die hierboven genoemd is, het verslag van een zeer uitgebreid onderzoek aan een tweetal schedel-collecties, en wel een uit de omgeving van de Humboldtbaai, een tweede van de zuidkust afkomstig, dus van twee gebieden, die vrijwel diametraal tegenover elkaar liggen. Dit biedt hem een welkome gelegenheid op overeenstemmingen zoowel als op verschillen tusschen de beide groepen scherp te letten en de beteekenis daarvan in het licht te stellen.

De zeer uitvoerige en door krommen toegelichte beschrijvingen van den schedel, van de schedelbeenderen, van het skelet van het lichaam zijn dan ook voortdurend vol van de onderlinge vergelijking, doch ook van vergelijkingen met reeds vroeger gepubliceerd materiaal (Bijlmer, Van den Broek, Koch, V. d. Sande).

Uit de algemeene resultaten zij hier het volgende vermeld.

Wirz komt tot de overtuiging, dat de verschillen, die tusschen de Papoea's van de Noordkust en van de Zuidkust bestaan, in hoofdzaak zulke zijn, die op eene

hoogere ontwikkeling van de eerstgenoemde groep wijzen. Hij vestigt hierbij de aandacht op den grooteren schedelinhoud, de grootere lengte-breedteindex, hoogere calottenhoogte-index, geringere prognathie, smallere neus, enz. aan den schedel; de hoogere bekkeningsindex, betere ontwikkeling van de spina ossis ischii, lagere humeroradiaalindex, enz. aan het skelet van het lichaam.

De oorzaak van de opvallende verschillen zoekt Wirz daarin, dat hij bij de Papoea's aan de Noordkust eene vermenging met Polynesische en waarschijnlijk ook Maleische elementen aanneemt, iets, waarop ook de kultuur wijst.

De Papoea's aan de zuidkust bezitten in somatisch zoowel als in ethnisch opzicht meer overeenstemming met Australiërs.

Dit verschil tusschen de stammen aan de twee kustgebieden verklaart allermint hoe het komt dat in het binnenland van Nieuw-Guinea zulke belangrijke verschillen tusschen dichter bij elkaar wonende stammen worden gevonden.

Dit is volgens Wirz slechts zoo te verklaren, dat men aanneemt, dat het Papoea-element wel is waar een zeer oud bevolkingselement is, doch dat het eene, allermint homogene menging van rassen voorstelt, waarvan de variabiliteit eene zeer groote is, welk kenmerk gedeeltelijk in de constitutie zoude liggen.

Ontegenzeggelijk schuilt in deze laatste voorstelling veel hypothese en is het in zekeren zin verplaatsing van vraagstukken, waarop Wirz het antwoord moet schuldig blijven. De constitutie, die in tegenwoordige wetenschappelijke geschriften ook wel eens als noodhulp-dienstbode optreedt, vereischt toch nader onderzoek, onderzoek bovenal ook naar den invloed van milieu, klimaat, voeding enz. enz.

Niet in deze veronderstellingen van Wirz schuilt de groote waarde van dit werk, het is vooral de moeizame bewerking van het materiaal naar maat en getal, waarvoor wij den schrijver dankbaar moeten zijn, omdat deze onze feitelijke kennis vermeerdert en ons dichter bij het oogenblik, waarop wij een inzicht in de bevolking en de bevolkingsverspreiding op dit groote eiland zullen kunnen krijgen, brengt een inzicht ook op de verspreiding der oudste menschengroepen, voor wie Nieuw-Guinea zeker wel een weg geweest is om Australië te bereiken en te bevolken.

A. J. P. v. d. BROEK.

Dr. H. H. Juynboll: Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum, Deel XVIII Celebes II, Zuid-Celebes (Slot), 172 blz. en 10 pl. Zuidoost- en Oost-Celebes en Midden-Celebes (Eerste deel). E. J. Brill, Leiden, 1925.

Het XVIIIe deel van de in 1910 begonnen reeks. Borneo, de Eilanden om Sumatra, de Javaansche oudheden, Atjèh met de Gajo- en Alaslenden, Bali en Lombok, de Bataklanden, Java, Midden-Sumatra, Zuid-Sumatra, de aanvullende Sumatra-verzamelingen, de Oostelijke kleine Soenda-eilanden, het werd alles reeds beschreven.

Wijlen Fischer, Juynboll en Rassers zijn de auteurs van deze merkwaardige boekerie, die het Leidsche ethnographisch museum in elke studeerkamer brengt en brengen zal, die het „tot gemeenschappelijk eigendom der wetenschappelijke wereld” zal maken, zooals wijlen Dr. J. D. E. Schmeltz bedoelde.

Twee omstandigheden deden tot deze uitgaaf besluiten:

1. „de rijke verzamelingen uit onze koloniën, uit oud-Japan en van de Congo zullen thans ook vruchten kunnen dragen voor diegenen, die verhinderd zijn zelf naar Leiden te komen”.

2. „zooals de verzamelingen thans gehuisvest zijn, staan zij aan een groot brandgevaar bloot.... en ook bij de grootste voorzichtigheid verminderen in den tijd der jaren kleuren van weefsels, vederen”, enz.

Aldus de aanleiding door Dr. Schmeltz voor de uitgaaf vermeld en wat daarvan tot nu toe verscheen van de hand van zijn opvolger Dr. Juynboll met

de voortreffelijke hulp van Fischer en Rassers, stemt tot groote dankbaarheid.

Welk een arbeid ligt aan deze reeks ten grondslag en met welk een onbekrompenheid deed de Regeering haar het licht zien.

Zoo thans weder het XVIIIe deel, dat een tweede stuk van het Celebes-materiaal behandelt. Immers verscheen reeds in 1922 het eerste stuk Celebes als Deel XVI, waarin het eerste gedeelte van de Zuid-Celebes verzamelingen was beschreven. Toen betrof het de Boegineesche en Makassaarsche ethnographica, behorende tot de eerste acht groepen: gereedschap tot bereiding, gebruik en bewaring van spijzen plus opwekkende middelen tot en met gereedschap voor allerlei nijverheid.

Terwijl in 1924 deel XVII verscheen, betreffende Soembawa, Flores en Soemba (door wijlen den Heer H. W. Fischer en Dr. W. H. Rassers), vervolgt het hierboven genoemde deel XVIII de beschrijving der Celebes-objecten, in de eerste plaats de groepen IX—XII van de Boegineesche en Makassaarsche ethnographica, vervolgens de verzamelingen van Zuidoost- en Oost-Celebes en ten slotte van Midden-Celebes de groepen I en II. „De overige voorwerpen van Midden-Celebes, die van Noord-Celebes en als aanhangsel die der Sangir- en Talaut-eilanden zullen in een volgend deel beschreven worden”, belooft Dr. Juynboll.

De enorme collectie ethnographica, die het Leidsche museum van Celebes bezit, zal dan voor iederen lezer toegankelijk zijn geworden. Noemen wij uit het thans aangekondigde deel de met het adatrecht samenhangende verzameling poppen in bruilofts- en gala-hofcostuum en modellen van vorstelijke woningen; wijzen wij op de met den volksgodsdienst verband houdende voorwerpen, die door de Boegineesche priesteressen worden gebruikt, het lapjesgeld van Boeton en de boomschorskleeding van de Toradja's.

Wat is het Leidsche museum te benijden om zijn collecties uit vroegeren tijd, toen nog verzameld werd, wat thans niet meer te verkrijgen is (de bogen en pijlen uit Tomboekoe, die vijftig jaar geleden in het bezit van het Leidsche museum kwamen). Welk een schat aan ethnographica bergt dit museum en welk een geluk, dat door deze wetenschappelijke uitgaaf de aandacht op al dit belangrijks en al dit fraais wordt gevestigd. Breekt de tijd niet aan, dat een promovendus eens duchtig deze catalogusdeelen gaat doorwerken om alles op te sporen, wat daarin voorkomt op het gebied van het adatrecht: statie, zegel, vlaggen, maar vooral ook alles, wat verband houdt met het familierecht, grondenrecht, delictenrecht: verloving, huwelijksluiting, huwelijksontbinding, verbodsteekenen, tot standkoming van overeenkomsten, eed, misdadigersgereedschap, straf- en folterwerktuigen? Dat alles ware te vergelijken met hetgeen de thans voorhanden adatrechtliteratuur vermeldt om zoo te komen tot een overzicht van het adatrecht, zooals dat in de ethnographica van Nederlandsch-Indië, of liever in het geheele Indonesische beschavingsgebied tot uiting komt.

J. C. VAN EERDE.

Nathan Söderblom, Manuel d'Histoire des Religions (Manuel de C. P. Tiele, revu et augmenté). Edition française par W. Corswant, Professeur à l'Université de Neuchâtel. Paris (E. Leroux) 1925. Prix 30 fr.

Het handboek van Tiele is te goed bekend, om een uitvoerige bespreking te wijden aan de nieuwe uitgave ervan. Ook de 5e Duitse druk, die geheel herzien is door de zeer deskundige aartsbisschop van Upsala, Nathan Söderblom, is genoegzaam doorgedrongen sedert het verschijningsjaar 1920.

Het bovengenoemde boek is er de Franse bewerking van. Het verschilt in zoverre van zijn origineel, dat de bibliographieën, die aan het einde der hoofdstukken gegeven worden, aanzienlijk zijn uitgebreid. Zo is Tiele's werk in deze uitgave nog weer verder gegroeid tot een voortreffelijk handboek, dat bij de studie der godsdienstgeschiedenis uitnemende diensten kan bewijzen.

In één opzicht zou ik de opzet anders gewild hebben. Er bestaat over talrijke onderwerpen verschil van inzicht tussen verschillende auteurs. Het zou, dunkt mij, in een zo uitgebreid handboek als dit (683 blz.) mogelijk zijn, uiteenlopende inzichten tegenover elkaar te stellen. Dit geschiedt niet of heel weinig gemarkeerd. Wie het eerste boek „La religion chez les primitifs” bestudeert zonder de werken van de opgegeven auteurs zelf te raadplegen, zal tot het verkeerde inzicht komen, dat het tussen de ethnologen alles pais en vree is en de gegeven theorieën zeer vast staan. Klaarblijkelijk geeft Söderblom meestal zijn eigen mening over de problemen, zonder dit echter duidelijk te doen uitkomen. Zo zegt hij op blz. 23: „La notion de mana est antérieure à l'animisme, c'est à dire à la conception d'après laquelle toutes choses possèdent, à l'instar de l'homme, une âme, un esprit, une volonté.” Hier wordt de prae-animistische opvatting voorgesteld, als had de wetenschap deze volledig aanvaard; dit is echter volstrekt niet het geval; verschillende ethnologen nemen allerminst aan, dat de mana-idee aan het animisme vooraf ging in de voorstelling der primitieve volken.

Trouwens, Codrington's werk „The Melanesians” (1891), waarin het eerst de aandacht gevestigd werd op het mana-begrip, geeft geen aanleiding tot het denkbeeld, dat dit zo primitief zou zijn; het tegengestelde volgt trouwens al uit de toch niet geringe ontwikkeling der Melanesiërs, bij wie de mana zulk een grote rol speelt.

Ik zeg dit hier natuurlijk niet, om een betoog op te zetten over het prae-animisme, maar om met een voorbeeld aan te tonen, hoe gewenst het is in een uitgebreid handboek de verschillende theorieën recht te doen wedervaren. De oriëntering zou er zeer door worden vergemakkelikt. En de lijst der auteurs zou er veel meer waarde door krijgen.

Het spreekt vanzelf, dat het genoemd bezwaar wegvalt, waar de werkers in de wetenschap het met elkaar eens zijn, en dit is gelukkig niet zelden het geval. De Manuel d'Histoire des Religions is dan een betrouwbare gids bij de studie van lagere en hogere godsdiensten; alle voorname religies: Joodse, Iraniese, Griekse, Germaanse enz. worden uitvoerig behandeld. Zodat het werk, ook in deze nieuwste vorm, verdient in vele handen te komen.

J. J. FAHRENFORT.

Olivier Leroy: Essai d'introduction critique à l'étude de l'économie primitive. (Les théories de K. Bücher et l'ethnologie moderne) 136 blz. Paul Geuthner, Paris 1925. Prieis fr. 30.—.

In de laatste jaren is de belangstelling voor de ethnologische economie op verheugende wijze toegenomen. Er bestaat op het oogenblik een wel niet overvloedige, maar toch aanzienlijke literatuur over de economische toestanden bij de natuurvolken. Bijna uitsluitend echter is deze literatuur afkomstig van ethnologen of ethnologisch gevormde sociologen. Van de economen is het eigenlijk alleen Bücher, die deze problemen grondig bestudeerd heeft en het zijn diens opvattingen, die schrijver in zijn werk uitvoerig bespreekt. Voor de ethnologen is dit ternauwernood meer noodig, want bijna iedere ethnoloog van naam, die zich bezig gehouden heeft met de economische toestanden bij de natuurvolken heeft zich op meer of minder afkeurende wijze over de methode en de resultaten van Bücher uitgelaten. En voor hen komt het eigenlijk hier op neer, dat de wetenschappelijk afgemaakte Bücher nog eens systematisch tot brei gestampt wordt. Toch wil ik daarmee niet zeggen, dat het werk van Leroy overbodig is geweest. Het ware te wenschen, dat liefst vele economen, die anders geen ethnologische tijdschriften plegen te lezen, door dit boek opgewekt worden zich, zonder in de fouten van Bücher te vervallen, met de economische verhoudingen der primitieve volken bezig te houden. Om twee redenen acht ik dit noodig. In de eerste plaats moet de eisch gesteld worden, dat bij ieder grensgebied, zooals ook de ethnologische economie

er een is, de beide hoofdwetenschappen, dus in dit geval niet alleen de ethnologie, maar ook de economie zich van haar eigen terrein uit met de grensproblemen bezighouden. In de tweede plaats verwacht ik persoonlijk, dat de uitbouw van de ethnologische economie juist de theoretische economie zeer sterk vooruit zal brengen, misschien zelfs wel geheel zal wijzigen. Tot nu toe heeft men de empyrische basis, waarop de zoo bijzonder belangrijke onderbouw der economische theorieën rust, bijna uitsluitend aan de economische geschiedenis ontleend. En juist ten aanzien van de economische toestanden zijn de historische bronnen meestal voor verschillende uitleg vatbaar, zoodat men wel moet interpreteren en dit dan natuurlijk doet via de heerschende theorieën: een 'pracht voorbeeld van den vicieuzen cirkel! Hier ligt m.i. de geweldige betekenis van de ethnologische economie: zij zou den econoom een reëelen grondslag voor zijn theorieën kunnen geven, liggende in de economische verhoudingen der primitieve volken, die doorzichtiger en minder dubbelzinnig zijn dan de historische bronnen.

Schrijver moedigt de economen echter in het geheel niet aan zich met de ethnologie bezig te houden. Hij gelooft niet, dat dit veel resultaat zou hebben. Zijn opvatting culmineert hierin, dat de sociologische verhoudingen van de natuurvölker niet die van de tegenwoordige cultuurvölker kunnen verklaren, integendeel, dat omgekeerd de ons onbekende toestanden bij de primitieve volken in het geheel niet te begrijpen zijn, zonder ze eerst door vergelijking met de ons bekende verhoudingen bij de tegenwoordige cultuurvölker verklaard te hebben. Hier is schrijver op ongelukkige wijze ontspoord. De meening, dat het sociologisch en economisch licht, dat over de tegenwoordige verhoudingen schijnt, zóó helder is, dat daarmee zelfs nog andere terreinen verlicht kunnen worden, lijkt mij al te absurd. Aan den anderen kant moet ik erkennen, dat de bedenkingen van schrijver tot op zekere hoogte juist zijn ten aanzien van de economische geschiedenis. Maar hoe men de ethnologie ook beschouwt — als een historische wetenschap of niet — in ieder geval is ze veel beter bruikbaar dan de geschiedenis. Al voeren haar gevolgtrekkingen ook naar het verleden, haar kenbronnen liggen in het heden. Al schijnen de toestanden bij de natuurvölker ons cultuurmensen op het eerste gezicht zeer zonderling toe, zonder twijfel zijn ze eenvoudiger en doorzichtiger dan bij de beschaafde volken. Toch wil dit niet zeggen, dat ik vast wil houden aan den stelregel, dat de toestanden bij de cultuurvölker uit die van de natuurvölker verklaard moeten worden. Mijn meening is, dat slechts een wederzijdsch vergelijken en met elkaar in verband brengen ons op sociologisch en economisch terrein verder kan brengen. En tenslotte nog dit: de methode van Bücher om met behulp van willekeurig gekozen feiten te generaliseeren, is beslist verwerpelijk; maar volgt hier nu tevens uit, dat men bij ethnologische feiten heelemaal niet mag generaliseeren? Als de noodige voorzichtigheid betracht wordt, is hier ongetwijfeld niets tegen, integendeel, kan dit zelfs soms noodig zijn. Bestaat er niet een aantal verdienstelijke ethnologische werken, die van een volledig feitenmateriaal uitgaande langs inductieven weg op onberispelijke wijze tot bepaalde algemeenheden zijn gekomen? Ik wil hier slechts herinneren aan het bekende boek van Nieboer: „Slavery as an industrial system”.

Door deze onjuistheden en overdrijvingen berooft schrijver zich zelf van de vruchten van zijn op zich zelf niet slechte werk.

ULRICH BERNER.

Max Nettlau: Der Vorfrühling der Anarchie. Ihre historische Entwicklung von den Anfängen bis zum Jahre 1864. 235 p. Verlag „Der Syndikalist”, Berlin, 1925. Prijs Mk. 5.

Een geschiedenis der anarchistische ideeën en bewegingen bestond tot nu toe niet. In 1897 verscheen de bekende „Bibliographie de l'Anarchie” van Nettlau, een onmisbaar werk voor ieder, die de literatuur van het anarchisme wil leeren

kennen. Het werd sindsdien nooit aangevuld; de meest volkomen bibliographie van het anarchisme, die heden denkbaar is, zou de in druk verschenen katalogus zijn van de bibliotheek van N., die zich, zooals men weet, sinds veertig jaar bezig houdt met het verzamelen en bestudeeren van anarchistische literatuur.

Het werk, waarvan de „Voor-lente van de anarchie” het eerste deel vormt, is in zekeren zin als een completeering te beschouwen van de meer dan een kwart eeuw geleden verschenen bibliographie. Dit nieuwe werk biedt echter beduidend meer: niet slechts een opsomming van namen en werken, maar voor de eerste maal wordt hier een geschiedenis van de anarchistische ideeën gegeven in hun historischen en socialen samenhang. Men moge in deze aaneenschakeling niet steeds een voldoende organisch verband ontdekken — het is niet te ontkennen, dat een verrassend beeld van een anti-autoritaire wereld opdoemt, die voor de officieele geschiedschrijving nauwelijks bestaat. Men kan dan ook begrijpen hoe N., voor wien de vooruitgang identisch is met het overwinnen der autoriteit, tot zijn slotbeschouwing komt, dat het inzicht zich baan zal breken, dat het anarchisme niet de een of andere kleine zonderlinge beweging is, die b.v. tegen de vele millioenen autoritair-gezinde socialisten geen kans van slagen heeft, maar, groot of klein, niet kan worden gescheiden van het wezen der geestelijk vrije minderheid der menschheid, die naar een leven in volle vrijheid streeft.

Een elementaire beknopte samenvatting der anarchistische ideeën is dit werk echter niet; dat het geheel ten slotte geen inleidend overzichtelijk karakter draagt, mag hoofdzakelijk wel te wijten zijn aan het ontzaglijke feitenmateriaal, dat, voor een groot gedeelte, eerst door N. ontdekt, in dit boek is neergelegd. Het draagt het kenmerk van N.'s geheelen wetenschappelijken arbeid: meer documentarisch dan beschouwend te zijn. Het is desondanks, zooals N. in te groote bescheidenheid opmerkt, niet volledig en een „poging”, die door speciale studies op tal van gebieden zal moeten worden aangevuld.

Ook degene, die, in het bijzonder, de sociale ideeën der negentiende eeuw bestudeert, zal door de talrijke verwijzingen naar verwante literatuur dit boek met vrucht raadplegen.

Na een korte inleiding „over de oergeschiedenis van vrijheid en autoriteit” worden besproken: Zeno en Karpokrates, Rabelais en La Boétie, Sylvain Maréchal, de Fransche Encyclopedisten, Godwin, Owen, William Thompson, Proudhon, Stirner, Josiah Warren en de Amerikaansche individualisten, de vergeten voorloppers van het anarchisme uit het midden der negentiende eeuw: Bellegarrigue, Joseph Déjacque en Coeurderoy, — om het voornaamste hier aan te geven.

Dit deel behandelt het anarchisme tot 1864. Michel Bakoenin, wiens biographie N. in zijn monumentale, nog steeds niet gedrukte, werk beschreven heeft, zal in het volgende deel behandeld worden. Het zal de ontwikkeling der anti-autoritaire ideeën tot 1880 meer uitvoerig, van 1880 tot heden, in groothere lijnen bespreken.

ARTHUR MÜLLER LEHNING

Mr. J. J. von Schmid, Staatsrechtswetenschap en Sociologie, prt. Amsterdam, 266 blz., H. D. Tjeenk Willink & Zn. Haarlem, 1926. Prijs f 4.50, geb. f 5.50.

Prof. Krabbe heeft, in werken die tot in Duitschland en Amerika aandacht trokken, het rechtsbewustzijn als grondslag voor het oude probleem van Recht en Staat aangewezen. Hoe werkt dat rechtsbewustzijn dan? heeft prof. Kranenburg concreet gevraagd en voor alle rechtsgebieden globaal nagegaan¹⁾. Nadere toetsing van diens voorloopige wetten-van-het-rechtsbewustzijn op eenig bepaald rechtsgebied zou men nu wenschen. Doch Von Schmid brengt eerst nog een wijziging in den grondslag aan.

¹⁾ Elk ethnograaf zal goed doen, van zijn „Positief recht en rechtsbewustzijn” (1912) kennis te nemen.

Uitsluitend voortbouwen op psychologischen grondslag is niet voldoende. Dat geeft maar weer een stelsel meer. Een stelsel, dat tevens de bestaande stelsels in zich opneemt, bereikt men door de Sociologie. Doch die vat Schr. dan van stonde af op als bestudeering der samenleving door middel van.... de psychologie (6), en ook na een historisch overzicht acht hij de Sociologie eerst in de laatste jaren in Amerika¹⁾ een wetenschap van algemeene beteekenis geworden dank zij de Sociale Psychologie, die haar in den zadel geholpen heeft (24). Dus toch weer alleen psychologie, doch collectieve psychologie.²⁾

Vanuit het individu de collectiviteit willende opbouwen, is men er niet gekomen. Nu omgekeerd in de collectiviteit het individu terugvinden — Schr. toont de moeilijkheid ervan aan, doch is hijzelf erin geslaagd (76)?

Het grootste en misschien belangrijkste deel der diss. bevat een verklaring, in den geest van Kranenburg, van de verschillende staatstheorieën uit de omstandigheden van tijd en plaats en de behoeften der makers: Natuurrecht, Rousseau, Hist. School, Stahl, Lohman, Laband, Jellinek, Krabbe (de hoeveelste bespreking reeds? maar 'n goede!), Duguit. Weergave van veel uit de rechtsgeschiedenis en rechtsfilosofie, wat uitvoeriger dan men het gewoonlijk in de encyclopaedie des rechts vindt, maakt dit deel vooral voor niet-juristen leerzaam. Bij elke theorie wijst Schr. aan, in hoe ver daarin reeds collectief-psychologisch begrip schuilt. Waar hij dit tenslotte ook bij verschillende werken van den hem meest-verwanten Kranenburg doet, ontbreken samenvatting en conclusie³⁾ — en daar eindigt Schrijver.

Gaat men na, welke nu de concrete elementen der coll. psychologie zijn, waarmee Schr. onvoldoende rekening gehouden acht en meer rekening gehouden wil zien, dan is dit eigenlijk vooral Mc. Dougall's theorie der 5 factoren, die tot het ontstaan van een highly organised group leiden (29)⁴⁾.

Bij de vele taken, die op het gebied der verhouding van twee wetenschappen („Staatsrechtswetenschap en Sociologie") denkbaar zijn, vrage men niet om iets anders dan hetgeen de schrijver heeft bedoeld te geven. Doch Von Schmid blijkt juist méér te hebben bedoeld dan het hier introduceeren van een theorie.

Zoo algemeene onderwerpen zijn nu eenmaal de moeilijkste voor den dissertatieschrijver⁵⁾. Schr.'s betoog voor toepassing der collectieve psychologie doet echter naar spoedige toepassingen der collectieve psychologie van zijn hand verlangen.

M. P. VRIJ.

Festgabe für Rudolf Stammler zum 70. Geburtstage am 19. Februar 1926, herausgegeben von Edgar Tatarin—Tarnheyden. Berlin und Leipzig, 1926, Walter de Gruyter & Co.

Langer dan in ons voornemen lag, is de aankondiging van dit merkwaardige boek uitgesteld moeten worden; toch behoort thans nog in Mensch en Maatschappij daarop de bijzondere aandacht gevestigd te worden van allen, die in rechtswijsgeerige beschouwingen belang stellen. Immers niet slechts voor hen, die de rechtsleer van den jubilerenden Berlijnschen hoogleeraar aanhangen, is dit verzamelwerk van beteekenis, ook voor „andersdenkenden" kan hier gesproken worden van een

¹⁾ Zie prof. Steinmetz' bespreking van wat Von Schmid Ross' standaardwerk noemt, 2e Jg. blz. 91.

²⁾ Wat onder dien naam tot dusver geboden was, doet Schr. op bl. 25—26 (Lebon, Tarde) wel wat simpel af, en nergens bepaalt hij b.v. zijn standpunt t.o.v. Mr. H. L. A. Visser, den voorvechter der coll. psychologie in ons land, die haar juist ook op den Staat toepaste.

³⁾ Capitant, Comment il faut faire sa thèse de doctorat en droit, 1926, bl. 46.

⁴⁾ The group mind, 1920.

⁵⁾ Capitant, blz. 20 en 22—23.

waardevol werk. In de eerste plaats toch is reeds opvallend de huldiging, waarmee het werk aanvangt: een gelukwensch aan den onvermoeiden zeventigjarige voor diens baanbrekende arbeid, onder welke inleiding de namen voorkomen van de meest verspreide beoefenaars der rechtswijsbegeerte, niet slechts uit Duitschland, Zwitserland en Nederland (zeven in aantal, wat ons land betreft), doch ook uit Spanje, Finland, Noord- en vooral Zuid-Amerika, en ook China; voorts komen onder de onderteekenaars voor de namen van economen en zelfs theologen.

Een en ander is wel een bewijs, hoe Stammler's werken verbreid zijn geworden en zelfs bij niet-vakgenooten ingang hebben gevonden. Zulks is trouwens niet te verwonderen: de rechtsidee, waarvan Stammler als „der Aufzeiger” genoemd wordt in bedoelde inleiding, is een algemeen-menschelijk goed: „die Rechtsidee als der Leitstern für eine Bewertung und Fortbildung bestehenden Rechts” is een onderwerp, waarvoor een ieder belangstelling heeft, wien het wel en wee der menschelijke samenleving ter harte gaat; om 't ruimer uit te drukken: het rechtsbewustzijn is een element dier samenleving, waarvoor hier te lande in het bijzonder Professor Krabbe aller belangstelling gaande gemaakt heeft.

Wanneer wij nu op den inhoud der bijdragen eenigszins nader ingaan, dan kan men gerust zeggen, dat deze alle staan in het teeken der door Stammler gepropageerde rechtsidee: het „natuurrechtelijke” element in elk rechtsoordeel, maatstaf voor een „richtige” rechtsbeslissing. Terecht wordt de bundel dan ook geopend met een opstel van den bekenden schrijver Alfred Manigk, die beschouwingen wijdt aan de idee in het natuurrecht, nu niet opgevat als een stel van rechtsregelen van absolute gelding, doch als een maatstaf, waaraan elke juiste rechtsbeslissing behoort te voldoen.

Op de rechtsidee heeft in zekeren zin ook betrekking het opstel van Prof. C. A. Emge over „die Idee als das regulative Prinzip, Versuch zur Grundlegung einer rationalen religiösen Dogmatik”; een scherpzinnig opstel, dat evenwel voor de rechtsphilosophie van minder rechtstreeksch belang is, en zich trouwens voor een korte weergave niet leent. Daarentegen plaatst Prof. Fritz van Calker ons met zijn bijdrage over de „richtige Politik” weder midden in de rechtsidee en wel der rechtspolitiek, niet slechts als staatsmanspolitiek opgevat, doch als elke rechtstoepassing, waarbij gestreefd wordt naar een objectief-juiste rechtstoepassing, een opstel van hooge strekking aansluitende aan schr.'s in 1924 verschenen geschrift, getiteld „Recht und Lebensanschauung”.

Een bijzondere toepassing van het „richtige Recht” is te vinden in Karl Diehl's opstel, gewijd aan de waarde- en prijsleer zoowel in economischen als juridischen zin, waarbij het verschil in beide beschouwingswijzen duidelijk uitkomt: daar een onderzoek naar het ontstaan der prijzen en haar verband met het economische leven, hier een beschouwing, of een bepaalde prijs „angemessen” is aan den rechtsmaatstaf, derhalve overeenkomt met het gerechte, de rechtsidee.

Van meer filosofisch gehalte is weer het opstel van Prof. Hesse over *Gegenstand und Aufgabe der Nationalökonomie*, een zeer uitvoerige bijdrage, aansluitend aan Sombart, Othmar Spann en Schmoller; kenmerkend voor de strekking van het voor korte weergave ongeschikt betoog is schr.'s motto, aan Kant ontleend: „die blosse Polyhistorie ist eine zyklische Gelehrsamkeit, der ein Auge fehlt, das Auge der Philosophie”.

Van meer practisch belang is daarentegen weer de bijdrage van den Berlijnschen Justizrat Ernst Heymann over recht en economie in hun beteekenis voor juristen, economen en technici, waarbij een op het z.g. „levende” recht gerichte opleiding der beoefenaars dier wetenschapstakken wordt voorgestaan: ook voor de octrooirechtsbeoefenaars, hier te lande in aantal toenemende, zijn schr.'s beschouwingen lezenswaard. Na een opstel van Fehr van rechtshistorischen aard over godsoordeelen en folterstraffen, het tegendeel bewijzende van een ethische

rechtstoepassing in vroeger eeuwen, handelt Graf zu Dohna over het laatste Deutsche strafrechtsonwerp, bezien in het licht van het „richtige Recht”, juist een individualisering in strafmaat en straftoepassing beoogende, waartegenover voor den civilist en den beoefenaar der z.g. algemeene rechtsleer weder van meer belang is het uiterst doorwerkte opstel van Hans Reichel over de bekende aanvangsartikelen van het Zwitsersch burgerlijk wetboek. Plaatsruimte verbiedt op het een en ander thans nader in te gaan, hetgeen ook geldt voor Prof. Th. Kipp's bijdrage over de hervorming der Deutsche wetgeving betrekkelijk onwettige kinderen, waarvan trouwens een summier overzicht voorkomt in Ned. Juristenblad I (1926), blz. 655 v.

Ten laatste de twee slotbijdragen, zeker niet de minst belangrijke in dezen feestbundel, en wel in de eerste plaats Prof. Franz Haymann's opstel over het meerderheidsbesluit, waarbij in het bijzonder de voor- en nadeelen van den unus iudex resp. de collegiale rechtspraak nagegaan worden en daarbij aan de laatste de voorkeur gegeven wordt wegens den meerderen waarborg voor de juistheid der uitspraken, al kleeft aan dergelijke meerderheidsrechtpraak het compromis-bezwaar (het z.g. op een accoordje gooien). Daarnaevens wordt het vraagstuk der parlementaire werkwijze, bestaande in behandeling en beslissing door meerdere personen, aan de orde gesteld, en wordt daarbij terecht de vraag opgeworpen, of zulks de deugdelijkheid (Richtigkeit) der beslissingen waarborgt.

Ten slotte het opstel van den samensteller van den bundel, Prof Tatarin—Tarnheyden's bijdrage over de verhouding tusschen rechts- en staatsbegrip, van te meer belang, waar Stammler dit laatste begrip slechts terloops bespreekt in zijn werken. De Rostocksche hoogleeraar meent, dat, in tegenstelling met het rechtsbegrip van Stammler, het gebruikelijk begrip van den staat als een vereeniging van menschen van een bepaald gebied onder een hoogste heerschermacht geen „reine Denkform” is wegens de daarin voorkomende factoren van volk, land en heerschappij. Uit dit laatste element leidt schr. af, dat aan het staatsbegrip niet toekomt de eigenschap van Selbstherrlichkeit, gelijk Stammler wel ten aanzien van het rechtsbegrip aanneemt, en dat daaruit volgt, dat ook tyrannenstaten, ofschoon op willekeur gebouwd, ook onder het staatsbegrip zijn te brengen. Hier nu schijnt ons de geleerde schrijver een minder juiste gedachtengang te volgen door namelijk begrip en idee niet voldoende uit elkaar te houden: evenals een rechtsvoorschrift alle elementen van het rechtsbegrip in zich bevattende, „inhaltlich” wel onrecht kan zijn, evengoed kan de staat, ofschoon op het recht steunende, wel onrecht plegen: zoodra er selbstherrliche Herrschermacht is, is er sprake van een staat, die aan het staatsbegrip voldoet; in zijn toepassing kan echter de staat wel van de rechtsidee afwijken.

G. J. VAN BRAKEL.